

کاووشگری

«وحید خاکدان (کارشناس ارشد انسان‌شناسی دبیر مطالعات اجتماعی)»

به شیوه‌ی محاکم قضایی درس حقوق
و تکالیف شهروندی پایه‌ی نهم

اشاره

یکی از مسائل اساسی که در حال حاضر نظام‌های آموزشی با آن روبه‌رو هستند، بحث ایجاد نوآوری و تغییر در روش‌های تدریس است که می‌تواند در متناسب‌سازی محتوا و شیوه‌های آموزشی با سبک زندگی دوره‌ی بزرگ‌سالی نقش مهمی ایفا کند. اگر محتوای آموزشی با کارآمدترین روش‌ها تدریس نشود، کارآمد نخواهد بود. به نظر می‌رسد چگونگی تدریس از محتوای آن مهم‌تر است، زیرا متن‌های آموزشی همه جا یافت می‌شوند، اما راهبردها و شیوه‌های کارآمد تدریس می‌توانند تضمین‌کننده یادگیری باشند. با این توضیح، روش «تدریس کاوشگری به شیوه‌ی محاکم قضایی»، روشی است که معلمان با استفاده از آن می‌توانند افزایش چشمگیری در تعمیق یادگیری دانش‌آموزان ایجاد کنند. در این مقاله سعی داریم تدریس مبحث «حقوق و تکالیف شهروندی» از کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی نهم را با «الگوی کاوشگری به شیوه‌ی محاکم قضایی» توضیح دهیم.

کلیدواژه‌ها: کاوشگری به شیوه‌ی محاکم قضایی، حقوق شهروندی، پرسش و پاسخ، یادگیری مشارکتی

الگوی «تدریس کاوشگری به شیوه محاکم قضایی»، الگویی است که در آن می‌توان از تفکر دوباره افراد درباره موضوع خود در برابر سؤالات قانونی، اخلاقی و اجتماعی استفاده کرد. شیوه محاکم قضایی به عنوان ابزاری در اختیار دانش‌آموزان، در تحلیل و بحث درباره مسائل اجتماعی به آن‌ها کمک می‌کند. در جامعه‌ای که افراد نگرش‌ها و اولویت‌های متفاوت دارند و به صورت مشروع در ارزش‌های اجتماعی با هم در تعارض هستند، آن‌ها می‌توانند مسائل عمومی را عاقلانه تحلیل و موضع خود را در قبال یکدیگر تعیین کنند.

در الگوی کاوشگری باید شش مرحله طی شود:

۱. جهت‌دهی به مورد؛
 ۲. شناسایی مسائل جاری؛
 ۳. اتخاذ موضع؛
 ۴. کشف مورد و استدلال؛
 ۵. اصلاح و مناسب ساختن موضع‌های مورد نظر؛
 ۶. آزمون پیش‌فرض‌ها، پس از اصلاح.
- شش مرحله الگوی کاوشگری به شیوه محاکم قضایی را می‌توان در دو بخش تحلیل و بحث اجرا کرد، فعالیت‌های تحلیل که به شکل مباحثه دقیق روی می‌دهد، مطالب را برای کاوشگری آماده می‌سازد و بخش بحث که به صورت پرسش و پاسخ صورت می‌گیرد، به دنبال یافتن بهترین جواب‌هاست.
- بخش تحلیل شامل مراحل یک، دو و سه و بخش بحث شامل مراحل چهار، پنج و شش است.

● مرحله اول: جهت‌دهی به مورد

در این مرحله، معلم با خواندن یک داستان یا حکایت تاریخی یا صدای بلند یا بحث درباره حادثه‌ای در زندگی روزمره، دانش‌آموزان را با موضوع تدریس آشنا می‌کند.

معلم: بچه‌ها، امروز قرار است در مورد موضوعی صحبت کنیم که مطمئناً همه شما در زندگی و در ارتباط با دیگران با آن برخورد داشته‌اید یا در آینده با آن مواجه خواهید شد. اما قبل از این موضوع، می‌خواهم داستان کوتاهی برایتان تعریف کنم. (می‌توان در این مرحله از نمایش فیلم یا نشان دادن عکس نیز استفاده کرد.)

حضرت علی(ع) می‌خواست یکی از افراد خود را برای جمع‌آوری مالیات به شهرها و روستاهای تحت حکومت خود بفرستد. قبل از سفر، در مورد رعایت حقوق مردم و همچنین تکالیف آن‌ها این‌گونه سفارش کرد: در مسیر راه هیچ مسلمانی را نترسان یا با زور و قلدری از زمین او عبور نکن و افزون‌تر از حقوق الهی از او مگیر. هر گاه به قبیله‌ای رسیدی، در کنار ایشان فرود آی و وارد

خانه کسی از آن‌ها مشو... تا آنجا که فرمود: پس به آن‌ها سلام کن و در سلام و مهربانی کوتاهی نکن. سپس بگو، ای بندگان، خدا مرا ولی و جانشین خود به سوی شما فرستاده تا حق او را که در اموال شماست تحویل گیرم. آیا در اموال شما حقی هست که به نماینده او بپردازید؟ اگر کسی گفت نه، دیگر به او مراجعه نکن و اگر کسی پاسخ داد آری، همراهش برو، بدون اینکه او را بترسانی یا تهدید کنی.

● مرحله دوم: شناسایی مسائل جاری

در این مرحله، معلم دانش‌آموزان را مورد هدایت قرار داده و حقایق را به وسیله خلاصه کردن حوادث موجود در آن، تحلیل می‌کند.

معلم: بچه‌ها، بعد از شنیدن این داستان، باید بدانید که این داستان به رعایت حق و حقوق دیگران اشاره می‌کند. حالا باید بدانید که همه ما در خانواده، بین دوستان و جامعه، وظایف یا تکالیف و حقوقی داریم. کسی می‌تواند مثالی در این باره بزند؟ (فرصتی در اختیار دانش‌آموزان می‌گذاریم تا درباره موضوع به صورت گروهی مشورت کنند.)

معلم: بچه‌ها، برای اینکه بهتر متوجه شوید، مثالی می‌زنم؛ مثلاً من به عنوان معلم کلاس، نسبت به شما که دانش‌آموزانم هستید، وظایفی دارم؛ مثل آموزش مطالب درسی، پاسخ به سؤالات شما و برنامه‌ریزی درسی برای یادگیری بهتر، اما همچنین، من حق و حقوقی هم دارم که رعایت آن‌ها از وظایف شماست. مثلاً شما به عنوان دانش‌آموز وظیفه دارید تکالیف کلاسی را به بهترین شکل و به موقع انجام بدهید. به معلم کلاس احترام بگذارید، نظم کلاس را رعایت کنید و... اما باید بدانید، همین حقوق و تکالیف که گفتم، به شکل گسترده‌تری در جامعه هم وجود دارد. هر جامعه‌ای برای اداره امور عمومی خود به یک نهادی نیاز دارد به اسم حکومت یا دولت. وقتی این نهاد در کشوری شکل می‌گیرد، روابط متقابل هم بین مردم و دولت به وجود می‌آید. این روابط متقابل همان حقوق و وظایف است که مفهوم «شهروندی» و «حقوق شهروندی» را شکل می‌دهد. حال شما چند مثال بزنید.

دانش‌آموز: اگر ما در خانواده و مدرسه با حقوق و تکالیف شهروندی به خوبی آشنا شویم، می‌توانیم در جامعه هم نقش مثبتی داشته باشیم.

دانش‌آموز: مسئولیت‌پذیری یکی از تکالیف مهمی است که همه افراد باید داشته باشند.

دانش‌آموز: مثلاً حق بیان حرف‌ها و اظهارنظر و سؤال پرسیدن ما از معلم به عنوان دانش‌آموز در کلاس، یک

شش مرحله الگوی

کاوشگری:

۱. جهت‌دهی به مورد؛

۲. شناسایی مسائل جاری؛

۳. اتخاذ موضع؛

۴. کشف مورد و استدلال؛

۵. اصلاح و مناسب ساختن

موضع‌های مورد نظر؛

۶. آزمون پیش‌فرض‌ها،

پس از اصلاح

دانش آموز: بهتر است ما به بهترین شکل به وظایفمان عمل کنیم.

دانش آموز: دیگران رعایت می کنند. اگر ما خیلی هم رعایت نکنیم، اتفاقی نمی افتد.

دانش آموز: وقتی همه احساس کنند حقوقشان رعایت شده است، آن ها هم به وظایفشان عمل می کنند.

دانش آموز: اگر به حقوق دیگران و دولت احترام بگذاریم، انگار به خودمان احترام گذاشته ایم.

● مرحله چهارم: کشف مورد مثال برای موضوعها

موضوعها کاوش می شوند. معلم همچنان که موضوعهای دانش آموزان را بررسی می کند، به روش پرسش و پاسخ تغییر روش می دهد.

معلم: بچه ها، فرض کنید فردی بخواهد در شهر و در حیاط خانه خود، بدون توجه به همسایگانش، دامداری ایجاد کند و دام پرورش بدهد، آیا از نظر شما اجازه چنین کاری را دارد؟ چرا؟

دانش آموز: خیر، به دلیل اینکه این کار موجب آلودگی و ضرر به بهداشت و سلامت ساکنان محله می شود.

دانش آموز: از نظر قانونی این کار در محیط شهری ممنوع است و آن فرد مجاز به این کار نیست.

دانش آموز: هر کاری باید در جای مناسب با آن کار انجام شود **معلم:** کاملاً درست است. این بار در مورد رانندگی سؤال می کنیم. به نظر شما، با توجه به اینکه افراد مالک اتومبیل خود هستند، آیا می توانند با سرعت زیاد و غیر مجاز در شهر رانندگی کنند؟

دانش آموز: نه. با این کار، علاوه بر اینکه فرد جان خود و دیگران را به خطر می اندازد، مقررات راهنمایی و رانندگی را نیز زیر پا گذاشته است. به نوعی، حقوق شهروندان را نادیده گرفته است.

دانش آموز: سرعت غیر مجاز در رانندگی باعث ایجاد ترافیک و بی نظمی در خیابانها می شود.

دانش آموز: این کار برای افراد دیگر در خیابان ناامنی ایجاد می کند.

دانش آموز: اگر ما در رانندگی قوانین را رعایت نکنیم، باعث می شویم علاوه بر خودمان، دیگران هم نتوانند قوانین را رعایت کنند.

معلم: آفرین بچه ها، این نکاتی که گفتید، هر کدام نمونه ای از حقوق شهروندی است که باید رعایت شود. ما باید حقوق شهروندی را در تمام ارکان زندگی خود پیاده کنیم تا جامعه ای سالم داشته باشیم.

حق شهروندی محسوب می شود.

دانش آموز: احترام گذاشتن به بزرگتر، یکی از تکالیف شهروندی است.

دانش آموز: مردم در جامعه حق دارند از امنیت برخوردار باشند.

معلم: درست است. به نکات خوبی اشاره کردید. باید به این نکته هم توجه کنید که طبق قانون اساسی کشور جمهوری اسلامی ایران، انواع مختلفی از حقوق و تکالیف شهروندی تعریف شده است. در اینجا به چند تا از آن ها اشاره می کنم. در طول درس نظرات شما را در مورد آن ها خواهیم شنید.

حقوق شهروندی:

حق برخورداری از عدالت قانونی

حق برخورداری از عدالت قضایی

حق برخورداری از رفاه و تأمین اجتماعی

حق مشارکت سیاسی

حقوق فرهنگی و...

تکالیف شهروندی:

رعایت قانون و مقررات

همکاری با دولت

پرداخت مالیات و عوارض

دفاع از کشور و...

● مرحله سوم: اتخاذ موضع

معلم از دانش آموزان می خواهد موضوعهای خود را درباره مسئله مورد نظر تعیین کنند.

معلم: خب بچه ها، حالا که می دانیم دیگران در جامعه و همچنین حکومت، نسبت به ما وظایف و تکالیفی دارند و ما حق و حقوقی داریم، بهتر است بدانیم ما هم وظایف و تکالیفی نسبت به دیگران و حکومت داریم و با پایبندی و عمل کردن به آن ها کمک می کنیم جامعه ای موفق و با قوانین عادلانه داشته باشیم. نظر شما در این باره چیست؟ (در این مرحله، بعد از چند دقیقه بحث، دانش آموزان نظرات خود را به صورت فردی، یا در قالب گروه ها، بیان می کنند.

»
استفاده از الگوی
کاوشگری در
تدریس، به ایجاد و
افزایش شایستگی
در مباحثه های
اجتماعی، و
همچنین ایجاد
حس هم دردی
و هم گرایی بین
افراد می انجامد

مرحله پنجم: اصلاح و مناسب ساختن موضوعها

این مرحله معمولاً در تداوم مکالمه مرحله چهارم است، ولی گاهی ممکن است معلم به برانگیختن دانش‌آموزان برای بازگو کردن دوباره عقایدشان نیاز داشته باشد.

معلم: اینکه بگوییم ما یک نفر هستیم و اگر به وظایفمان عمل نکنیم و حقوق دیگران را رعایت نکنیم تأثیر زیادی ندارد، آیا به نظر شما حرف منطقی و درستی است؟

دانش‌آموز: نه. چون اگر همه این فکر را بکنند، تعداد افرادی مسئولیت زیاد می‌شود.

دانش‌آموز: به نظر من هم درست نیست، چون همان طور که در خانواده به حقوق اعضای خانواده احترام می‌گذاریم، در جامعه هم باید همین طور باشد.

معلم: آفرین بچه‌ها، کاملاً درست گفتید. در اینجا لازم می‌دانم در مورد اصطلاح شهروندی توضیحی بدهم، «شهروندی» را باید نوع پیشرفته «شهروندی» دانست. شهروندیان هنگامی که به حقوق یکدیگر احترام بگذارند و به مسئولیت‌های خود در قبال شهر و اجتماع عمل کنند، به «شهروند» ارتقا پیدا می‌کنند.

معلم: شاید به نظر برسد انجام وظایف و تکالیف شهروندی یک عمل فردی است، ولی در واقع در کل جامعه اثر می‌گذارد.

معلم: حالا می‌توانید چند تا از حقوق و تکالیف شهروندی را نام ببرید؟

دانش‌آموز: یکی از حقوق شهروندی این است که همه افراد در جامعه به مدرسه و بیمارستان رایگان و دولتی دسترسی داشته باشند.

دانش‌آموز: همه مردم در رأی‌گیری مشارکت کنند.

دانش‌آموز: هنگام رانندگی از چراغ قرمز عبور نکنیم.

دانش‌آموز: مدرسه را برای استفاده دیگر دانش‌آموزان پاکیزه نگاه داریم.

دانش‌آموز: محیط زیست را خراب و آلوده نکنیم.

مرحله ششم: آزمون پیش فرض‌ها درباره حقایق، تعریف‌ها و نتیجه‌ها

در این مرحله، پیش‌فرض‌ها و عقیده‌هایی را که دانش‌آموزان مطرح کرده‌اند، بررسی و روایی واقعی آن‌ها را آزمون می‌کنیم.

معلم: خوب بچه‌ها، من دوباره از شما سؤال می‌کنم. برای رعایت حقوق و تکالیف شهروندی چه راه‌هایی پیشنهاد می‌کنید؟

در این مرحله بین دانش‌آموزان مباحثه شکل می‌گیرد.

دانش‌آموز: وقتی ما همه چیز را درست و بجا انجام

بدهیم، یعنی به وظایف خودمان عمل کرده‌ایم.

دانش‌آموز: در مورد قوانین کشور و حقوق خودمان و دیگران در اینترنت و کتاب‌ها جست‌وجو کنیم.

معلم: آفرین بچه‌ها. به نظر شما، آیا حقوق شهروندی و قوانین آن در همه کشورها برابر است؟

دانش‌آموزان: نه، هر کشوری قوانین متفاوتی دارد.

دانش‌آموز: بعضی از قوانین در کشورهای مختلف مشترک هستند.

معلم: درست است، ولی به نظر شما، چرا کشورهای مختلف در قوانین با یکدیگر متفاوت هستند؟

دانش‌آموز: چون ممکن است بعضی کشورها مثل کشور ما اسلامی باشند. قوانین در این کشورها نیز اسلامی است، ولی در کشورهای دیگر تکالیف و قوانین اسلامی وجود ندارد.

دانش‌آموز: کشورها فرهنگ‌های مختلفی دارند.

معلم: چه کسی می‌تواند به خوبی از حقوق خود در جامعه بهرمنده شود و تکالیف خود را نیز به بهترین شکل انجام دهد؟

دانش‌آموز: کسی که در مورد این موضوع آموزش ببیند.

دانش‌آموز: کسی که قوانین کشور خود را بشناسد.

معلم: خیلی خوب بود بچه‌ها. من فکر می‌کنم توانستیم در مورد حقوق و تکالیف شهروندی به نتایج خوبی برسیم که باعث فهم بهتر این درس بشود.

معلم: حالا برای کلاس هفته بعد، جدولی تهیه کنید و در آن حقوق و تکالیف خودتان را به عنوان شهروند بنویسید و به کلاس بیاورید.

جمع‌بندی

از الگوی کاوشگری به شیوه محاکم قضایی می‌توان برای کمک به تفکر دوباره افراد نسبت به عقاید خود یا جانشین ساختن یک فرضیه به جای بینش قبلی در رابطه با سؤالات قانونی، اخلاقی و اجتماعی استفاده کرد. استفاده از این الگو در تدریس به ایجاد و افزایش شایستگی در مباحثه‌های اجتماعی، و همچنین ایجاد حس هم‌دردی و هم‌گرایی در بین افراد می‌انجامد. از این الگو می‌توان در تدریس بسیاری از درس‌ها، به خصوص درس‌های مطالعات اجتماعی، بهره گرفت.

- منابع
۱. حاج اسحاقی، سهیلا (۱۳۸۵). آموزش راه‌های یادگیری الگوی کاوشگری به شیوه محاکم قضایی. مؤسسه کوروش، تهران. چاپ ۳.
 ۲. آقازاده، محرم؛ احدیان، محمد (۱۳۸۰). راهنمای روش‌های نوین تدریس. آیتز، تهران.
 ۳. حسینی آهنگری، سیدعابدین؛ سیاح، مهدی (۱۳۹۵). ارتقای روش تدریس در روان‌شناسی عمومی از روش سخنرانی به روش کاوشگری به شیوه محاکم قضایی. فصلنامه علمی - پژوهشی توسعه آموزشی جندی‌شاپور، شماره ۱.
 ۴. شعبانی، حسن (۱۳۹۱). تربیت معلم. تدریس، تدریس عملی. سمت، تهران.

5. Shaver, JP, 1995 Handbook of research on improving student achievement, Arlington, Educational Research Services.
6. Juel, C 1934, Learning to read and write, Journal of Educational Psychology, Vol. 80, No. 4, Pp. 437-447.
7. <https://economyedu.1.persianblog.ir>
8. <http://edpsychology.1.cloob24.com>
9. <http://parastoygham.blogfa.com>